

HandläggareFelicia Nipstrand
08-508 28 857**Till**Miljö- och hälsoskyddsnämnden
2023-09-26, p. 15

Hållbar vård och omsorg

Pilotprojekt och framtagande av vägledande material inom hållbarhet för stadens äldreomsorg

Förvaltningens förslag till beslut

- Godkänna rapporteringen om projekt Hållbar vård och omsorg
- Översända rapporten till stadsdelsnämnderna, äldrenämnden, socialnämnden, Stockholm vatten och avfall samt Micasa.

Sammanfattning

Inom Stockholms stads äldreomsorg finns stor potential att i större utsträckning bidra till målen i stadens miljöprogram om ett klimatpositivt, resurssmart och giftfritt Stockholm. Äldreomsorgen är en av stadens främsta användare av förbrukningsartiklar i plast, serverar tusentals portioner mat varje dag och är stora brukare av kemiska och kosmetiska produkter. Med utgångspunkt i ett pilotprojekt på Väderkvarnens vård- och omsorgsboende har miljöförvaltningen bedrivit ett samverkansprojekt med äldreförvaltningen, Stockholm vatten och avfall (SVOA), Micasa och fem stadsdelsförvaltningar. Resultatet blev ett mer hållbart äldreboende samt ett vägledande material, i syfte att inspirera och motivera andra vård- och omsorgsverksamheter att skala upp sitt hållbarhetsarbete.

Bakgrund

För närvarande finns ca 40 stycken vård- och omsorgsboenden som drivs i kommunal regi eller på entreprenad, samt 11 stycken kommunala serviceboenden. Projektet *Hållbar vård och omsorg* har syftat till att hjälpa boendena att identifiera genomförbara aktiviteter som kan bidra till att nå flera av målen i stadens miljöprogram samt tillhörande handlingsplaner.

Resurseffektivitet och plastanvändning

Stockholms stads äldreboenden köper årligen in över 23 miljoner förbrukningsartiklar i plast, av mestadels fossilt ursprung, till en kostnad av ca 20 miljoner kronor. Vikten för dessa artiklar är omkring 270 ton. Dessa volymer transporteras, interndistribueras, används en gång, slängs som restavfall och förbränns därefter i avfallsanläggningen. Därtill kommer förpackningar och emballage.

Förbrukningsartiklar i plast ger upphov till utsläpp av växthusgaser vid avfallsförbränning. Plasten i avfallsförbränningen är idag en av de främsta källorna till växthusgasutsläpp i Stockholm. Att minska mängden plast i avfallet är därför en viktig åtgärd för att staden ska nå sina klimatmål (Klimathandlingsplan 2020-2023).

I Stockholms stads handlingsplan för hållbar plastanvändning (2022-2026) finns en åtgärd riktad mot stadens verksamheter för att minska användningen av förbrukningsartiklar i plast:

2.1 Ta fram och sprida vägledande material till Stockholms stads och fristående aktörers verksamheter om hur de kan bidra till en hållbar plastanvändning.

Kemikalieexponering

Förbrukningsartiklar i plast, visst husgeråd och kemiska och kosmetiska produkter kan innehålla hormonstörande ämnen. Hormoner styr utvecklingen av många funktioner i kroppen, särskilt under fosterlivet. Genom att fostret exponeras för främmande ämnen som liknar kroppens egna hormoner kan det uppstå allvarliga och irreversibla skador. Att skydda gravida kvinnor från exponering är därför minst lika viktigt som att skydda barn och ungdomar.

Omsorgsverksamheter (äldre-, individ- och familjeomsorgen) är en av stadens mest kvinnodominerade arbetsplatser. Genom information och verkställande av åtgärder i verksamheten i syfte att minska exponeringen av hälsoskadliga ämnen kan kvinnor i barnafödande åldrar skyddas och därmed även barn innan de föds.

Känsliga gruppers vardag är ett prioriterat insatsområde i Stockholms stads kemikalieplan (2020-2023). I planen finns två åtgärder som fokuserar på behovet av att minska kemikalieexponeringen på stadens arbetsplatser:

1.2 Genomföra kommunikationsinsatser för kemikaliesmarta arbetsplatser i staden

8.4 Genomföra åtgärder för kemikaliesmart arbetsplats med fokus på gravida

Kommunfullmäktige gav även i budget för 2021 i uppdrag till miljö- och hälsoskydds nämnden att tillsammans med berörda nämnder och bolagsstyrelser informera om kemikaliesmarta arbetsplatser i stadens egen organisation.

Matens miljö- och klimatpåverkan

I stadens matstrategi *God, hälsosam och klimatsmart mat* anges bland annat att strategin ska bidra till att alla verksamheter i staden ska göra bra livsmedelsval med minskad miljö- och klimatpåverkan. De måltider som staden serverar ska bidra till att minska utsläppen av växthusgaser och en minimering av matsvinnet. År 2021 gavs miljö- och hälsoskydds nämnden i uppdrag av kommunfullmäktige att tillsammans med utbildningsnämnden, servicenämnden, äldrenämnden, socialnämnden och kommunstyrelsen fortsätta arbetet med att ta fram mått och mätmetoder för att mäta miljö- och klimatpåverkan från måltider som serveras inom stadens verksamheter och från matsvinn. Äldreförvaltningen har deltagit i arbetet med att ta fram checklistor i stadens integrerade ledningssystem (ILS) för underlätta för verksamheterna att mäta och följa upp deras tallriks- och serveringsmatsvinn.

Metod

Förstudier och studiebesök

Projektet inleddes med en förstudie. Detta gjordes bland annat genom en dialog med projektledare för arbetet *Förebygg avfall på äldreboendet* i Göteborgs stad för att samla in deras lärdomar och erfarenheter. Därefter gjordes studiebesök på tre kommunala vård- och omsorgsboenden inom Stockholms stad. Det som tydligt framkom under förstudien var att vård- och omsorgsboenden inte har arbetat lika omfattande med hållbarhetsfrågor som exempelvis stadens förskolor. Därmed fanns möjlighet att från början ta ett helhetsgrepp kring olika hållbarhetsaspekter.

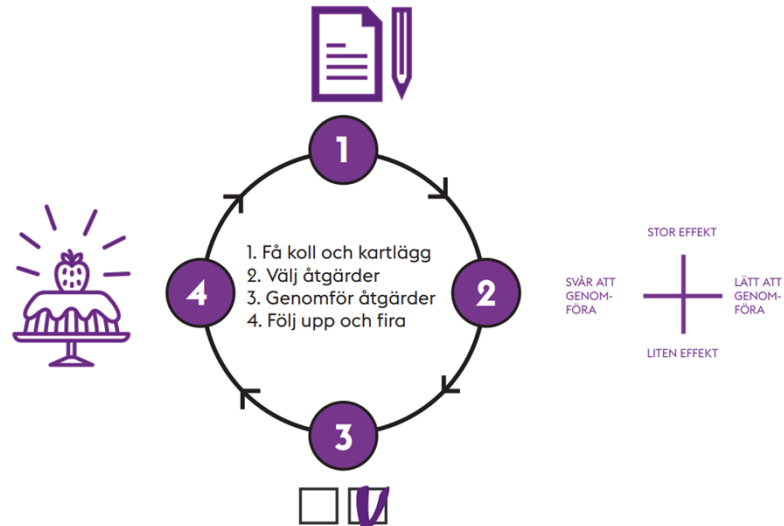
Pilotprojekt

Det fanns ett behov av att dels samverka med andra förvaltningar och dels med en verksamhet för att kunna förstå deras förutsättningar. Det kommunala vård- och omsorgsboendet Väderkvarnen i centrala Stockholm visade intresse av att ingå i ett tidsbegränsat, förvaltningsövergripande pilotprojekt. Konceptet inspirerades av Göteborgs stads framgångsrika arbete, som började med en motsvarande pilotstudie.

Pilotprojektet har inkluderat nyckelpersoner på Väderkvarnen som chefer, inköpsansvariga, vaktmästare, sjuksköterskor, undersköterskor, inkontinensombud, mat- och måltidsombud samt stadsdelens medicinskt ansvariga sjuksköterska (MAS). Samverkan

mellan verksamheter, förvaltningar och bolag har varit en förutsättning för att nå framgång i projektet.

Stockholms stads pilotprocess genomgick fyra steg.

Figur 1 Stockholms stads processmodell

Få koll och kartlägg

Pilotprojektet startade med förberedande möten tillsammans med Väderkvarnens ledningsgrupp och representanter från äldreförvaltningen i syfte att sätta ramar och ansvarsfördelning inom pilotprojektet. Därefter bearbetades inköpsstatistik över verksamhetens beställda förbrukningsartiklar och kemiska produkter från året dessförinnan (2021) och en mall för nulägeskartläggning utvecklades och testades. Ett utvalt fokusområde i projektet var dessutom minskat matsvinn. Då verksamheten inte samlade in matavfall vid projektets start fanns även behov att starta upp en sådan insamling (vilket också är ett krav sedan 2021 enligt matavfallsobligatoriet beslutat i kommunfullmäktige).

Välj åtgärder

Utifrån lärdomar från Göteborg och andra kommuner presenterade miljöförvaltningen och äldreförvaltningen en bruttolista med förslag på hållbarhetsåtgärder. Dessa utgjorde inspiration för åtgärder som Väderkvarnen kunde testa och utveckla under pilotprojektet. Inköpsstatistiken och nulägeskartläggningen underlättade urvalsprocessen som gjordes av ledningsgruppen och utvalda nyckelpersoner ur personalen (sjuksköterskor, hygienombud, köksansvariga m.fl.) under en gemensam workshop. Resultatet blev 20 åtgärder som Väderkvarnen skulle genomföra under pilotprojektet. Valda åtgärder kommunicerades till personalen. Kort

därpå höll miljöförvaltningen en grundläggande utbildning i miljö och hållbarhet för personalen på boendet.

Genomför åtgärder

De utvalda åtgärderna var av varierande storlek och svårighetsgrad där vissa innebar en engångsinsats medan andra åtgärder krävde ändrade arbetssätt, rutiner och beteenden. Vissa av åtgärderna testades i liten skala, exempelvis på en avdelning, medan andra åtgärder testades på samtliga avdelningar samtidigt. Nedan presenteras ett fåtal exempel på åtgärder som genomfördes:

- Väderkvarnen hade krav på sig att börja samla in matavfall. I pilotprojektet bistod Stockholm Vatten och Avfall AB med stöd i dialogen med stadsdelsförvaltningen, Micasa och verksamheten samt gav tips och goda exempel till all personal under en arbetsplatsträff. Nya kärl och rutiner införskaffades och matavfallsinsamlingen tog fart. På årsbasis sorterar Väderkvarnen nu ut ca 7000 kg matavfall. Det motsvarar biogas som en personbil kan köra 1400 mil på - eller 12 gånger tur och retur till Malmö. Verksamheten hade även behov av att förbättra och underlätta källsortering av förpackningar på avdelningar och i gemensamt miljörum. Särskilda källsorteringsvagnar köptes in med hjälp av stadsdelsförvaltningen för att underlätta korrekt sortering och minska tunga lyft
- En åtgärd handlade om den städning som personalen utför i de boendes lägenheter. Tidigare användes våta städmetoder med garnmopp och parfymerade städprodukter. Med kunskapsstöd från stadsdelens medicinskt ansvariga sjuksköterska och stadens kategoriteam för lokalvård infördes nya rutiner och städutrustning för att minska andelen kemiska produkter, minskat slitage på ytskikt, bättre hygien och förbättrad arbetsmiljö med mindre tunga lyft. Genom att Väderkvarnen helt slutade köpa in sköljmedel undgick 450 liter sköljmedel från att belasta stadens reningsverk och 20 000 kronor sparades under året.

Potential vid uppskalning: Om alla kommunala vård- och omsorgsboenden slutar köpa in sköljmedel kan årligen ca 500 000 kronor sparas och 13 500 liter sköljmedel förhindras spridas till stadens reningsverk.

- Flera åtgärder handlade även om att minska mängden förbrukningsartiklar. Förbrukningsartiklar byttes från engångsartiklar till tvättbara hygienunderlägg, sittskydd och haklappar. Genom att ta bort skoskydd helt och byta engångshaklappar till flegångshaklappar reducerade

Väderkvarnen sitt avfall med 3500 skoskydd och 2000 haklappar under ett år. Genom att byta till flergångshygienunderlägg för sängar och möbler på enbart två av tio avdelningar minskades även avfallet med omkring 500 kg och man sparade ca 10 000 kronor inom samma år.

Potential vid uppskalning: Om alla kommunala vård- och omsorgsboenden minskade (över)användningen av handskar med så lite som 10 procent skulle staden minska sitt avfall med en miljon handskar, omkring 5 ton, samtidigt som ungefär 750 000 kronor skulle sparas.

Under 2022 köpte stadens äldreboenden in fler än 400 000 engångshygienunderlägg i plast för över en miljon kronor, som tillsammans vägde över 30 ton. En stor del av dessa kan ersättas till tvättbara flergångshygienunderlägg (varje underlägg kan tvättas upp till 450 gånger).

- Genom att löpande uppmärksamma personalen om matsvinnets miljöpåverkan och prova nya arbetssätt, som att väga och analysera vad som slängs vid frukost, minskade tallriksmatsvinnet från 53 g/gäst till 46 g/gäst.

Följ upp och fira

Under pilotprojektet följdes samtliga åtgärder upp regelbundet och justerades vid behov. Miljöförvaltningen och äldreförvaltningen besökte Väderkvarnen löpande för att fånga upp frågor och erfarenheter från personal och ledningsgrupp.

Efter åtta månader genomfördes en större utvärdering av pilotprojektet och av de 20 åtgärder som testats. All personal bjöds också in för att få fira deras engagemang, tålamod och alla vinster som gjorts för miljön, personalen, de boende och för verksamhetens ekonomi under pilotprojektet tidsperiod.

Fördjupning engångshandskar

Utöver de hållbarhetsåtgärder som valdes ut tillsammans med Väderkvarnen gjordes en fördjupning under pilotprojektet inom temat engångshandskar. Handskarna är stadens största inköpspost bland förbrukningsartiklar i plast (minst 140 ton årligen). På ett äldreboende som Väderkvarnen köps mer än 500 000 handskar på ett år. Under pilotprojektets gång synliggjordes två utmaningar på temat, dels mängden plast från plasthandskarna som inte återvinns och dels volymen av daglig överanvändning och svinn.

Genom en ansökan via KTH:s Open Lab fick sistaårsstudenter på mastersprogrammet *Integrated product design* på KTH i uppdrag att utreda möjligheten till materialåtervinning av plasthandskar i stadens verksamheter. Utredningen visade att minskning av

miljömässig påverkan från plasthandskar behöver hanteras utifrån flera vinklar. Framförallt genom utvecklad forskning på möjligheter till materialåtervinning av plasthandskar. Exempelvis kring kemisk separation av mjukgörare från PVC-plast, vid vilken smälttemperatur av plasten bakterier och virus elimineras, återvinningspotentialen av olika plastmaterial m.m. När forskningen framskridit inom dessa områden finns det stor potential att skapa en cirkulär loop i Stockholms stad för plasthandskar i enlighet med framtagna modeller (se bilaga 1 & 2). Utredningen belyste även vikten av att arbeta med beteendeförändringar för att minska överanvändning.

För att gå vidare med detta behov fick kommunikationsbyrån Gullers grupp i uppdrag av miljöförvaltningen hitta tillvägagångssätt för att komma åt verksamheters överanvändning av plasthandskar och hitta arbetsmetoder för att utveckla och utvärdera användarcentrerade lösningar. Enligt studier har människor en tendens att värdera något de varit med och påverkat själva högre än det som de inte har fått påverka. Därför är det viktigt att involvera användarna när man ska utveckla en ny arbetsrutin eller dylikt.

Enligt en uppskattning från personal på Väderkvarnen används ett stort spann med plasthandskar under ett arbetspass, mellan 10–60 par, beroende på brukarnas behov och den enskilda medarbetarens användning. Enligt personalen uppskattades den generella överanvändningen till omkring 30 procent, men upp till 90 procent i köket. Väderkvarnens ledning uppskattade minskningspotentialen till 50 procent.

Genom en workshop med nyckelpersoner i personalen kartlades plasthandskarnas resa, från beställning till dess att de blir avfall. Utifrån utvalda situationer där plasthandskar används belystes också när överanvändning och svinn sker och varför. Personalen själva fick komma med förslag på lösningar för att minska överanvändningen. Resultatet från workshopen blev fyra prototyper, ”nudgar”, som skulle testas under en begränsad tidsperiod, där en prototyp innefattade att köpa in personliga flergångsdiskhandskar i köket (då många i personalen tidigare använde engångshandskar vid varje diskmoment) och en annan prototyp att anteckna handskanvändningen under en dag (för att bli medveten om sin användning/överanvändning). Personalen upplevde flera av nudgarna som positiva och Väderkvarnen kommer löpande utveckla och skala upp sitt arbete mot överanvändning. Se fullständig rapport i bilaga 3.

Vägledande material

Ett viktigt syfte med pilotprojektet var att utveckla ett vägledande material för att samtliga vård- och omsorgsboenden ska kunna skala upp sitt hållbarhetsarbete. Vartefter pilotprojektet pågick deltog flera representanter från stadens äldreomsorgsverksamheter, Micasa, Stockholm vatten och avfall, stadsdelsförvaltningarna Norrmalm, Kungsholmen, Bromma, Enskede-Årsta-Vantör och Södermalm, miljöförvaltningen samt äldreförvaltningen i tre gemensamma dialogmöten. Där diskuterades lärdomar, utmaningar och möjligheter som framkommit under pilotprojektet. Syftet var att få det vägledande materialet väl förankrat för samtliga berörda aktörer.

Erfarenheter av pilotprojektet och från dialogmötena resulterade i en vägledning med kompletterande stödmaterial. Materialet nås på miljöförvaltningen och äldreförvaltningens gemensamma webbsida: [Hållbar äldreomsorg - Stockholms stad \(leverantor.stockholm\)](https://www.stockholm.se/hallbar-aldreomsorg)

Förvaltningens synpunkter och förslag

Det finns stora möjligheter att skala upp hållbarhetsarbetet inom stadens kommunala äldreomsorg. Varje förvaltning har ansvar att löpande bistå verksamheterna med stöd i sin process. Det är av stor vikt att bibehålla och utveckla samverkan både inom staden och utanför stadens organisation för att nå framgång.

Fortsatt arbete

Under hösten 2023 och våren 2024 planerar miljöförvaltningen att besöka stadsdelarna och genomföra workshops med representanter från varje boende. Parallellt kommer tillvägagångssätt för att inkludera privat äldreomsorg, hemtjänst och andra typer av vårdboenden i hållbarhetsarbetet att identifieras.

Maria Svanholm
Avdelningschef
Miljöförvaltningen

Anna Hadenius
Förvaltningschef
Miljöförvaltningen

Bilagor

1. KTH- A roadmap to a circular flow of gloves (Project Report)
2. KTH- A roadmap to circular flow of gloves (Business plan and Prototype)

3. Gullers grupp- Metodtest på Väderkvarnens vård- och omsorgsboende